

CATALUNYA SOTA L'OMBRA DEL CAPITALISME

El territori sembla ser ara un element important en el creixement de l'economia, que és com dir en l'acumulació de capitals. Amb la perspectiva del canvi climàtic i la anomenada “transició energètica” del capitalisme, el territori com a paisatge, en boca dels seus administradors, és un factor estratègic de primer ordre. No cal capficar-se'n massa, car cada any son classificades en Catalunya més de mil hectàrees com a sòl urbanitzable, mentre que infraestructures de tota mena devoren la terra fèrtil. La sobreurbanització implica la hipermobilitat. Es fan al voltant de vint milions de desplaçaments diaris al territori català, majoritàriament en vehicle privat (el nombre de cotxes augmenta més ràpid que el d'habitants). A més, n'hi ha una allau de projectes “disneylandistes” camuflats o no en la candidatura Barcelona-Pirineus als Jocs d'Hivern que el volen transformar; plans, lleis i decrets es produeixen a dojo per regular-ne la transformació sense destorbar-la massa. El discurs dominant fa referència com de costum al desenvolupament i als mercats, i apunta a “noves expectatives d'activitat” i “oportunitats” per als hàbitats rurals, però afegeix ingredients codesenvolupistes com allò de la cohesió territorial, el lleure responsable, la conservació del patrimoni i la protecció del medi ambient. En la pràctica, la fragmentació i fagocitació del territori continuen llur camí ascendent. Com que l'interès particular fa la llei i el guany determina la tonada dels dirigents des de fa més de dos segles, un canvi de lletra denota un canvi de direcció en l'obtenció de plusvàlues. Què passa? On som? Per trobar respostes farem una ullada desapassionada a la actual realitat catalana.

Catalunya és una societat plenament urbana, una “ciutat de ciutats” com dirien els tecnòcrates de la socialdemocràcia catalana. El 95% de la població viu en nuclis de més de dos mil habitants i n'hi ha menys de 25.000 pagesos censats. El dret a la ciutat tan preuat pels urbanistes de l'esquerra institucional és ara un deure; quasi tothom és actualment obligat a viure en un entorn urbanitzat encara que no vulgui. El mode de vida característic de la urb s'ha generalitzat, o dit d'una altra manera: el viure s'ha industrialitzat. Almenys després dels fasts olímpics del 92, Catalunya és un arxipèlag metropolità, o, més clarament, un “sistema” urbà fortament centralitzat. El país orbita al voltant d'una enorme conurbació de prop de cinc milions i mig d'habitants -una de les més grans i contaminades d'Europa- connectada amb d'altres més petites, i tot plegat abasta un 16% del territori. D'una

manera o d'altra, tots els catalans són barcelonins. Catalunya sencera obeeix els dictàmens de la conurbació central dictades per la dinàmica desenvolupista a ultrança que correspon a la fase globalitzadora. És la “Catalunya ciutat” que somiaven els idealistes burgesos dels anys vuitanta, macrocefàlica i depredadora, elitista i fenícia, crisol d'especuladors i grimpaies, que hom pintava malgrat tot amb rostre humà, cosmopolita i progressista, bressol d'un capitalisme popular, democràtic i participatiu, amb oportunitats per a tots. Si la Gran Barcelona industrial dels seixanta i setanta era el motor de l'economia espanyola, ara, en plena terciarització, s'afanya per ser un node -un “hub”- de l'economia mundial. Si escoltem els qui mouen els fils de la planificació inútil i decideixen el destí dels catalans, el pas següent és fer part d'una “euroregió” mediterrània amb el turisme com a únic sobirà, on els beneficis es multipliquin per deu i el pastís mai no s'acabi.

La metròpoli ha sigut sempre el problema, mai la solució. El poder desintegrador del territori per la seva part ha estat immens en tot moment. Les elits urbanes el varen reconfigurar brutalment -el varen “reordenar” diríem avui- imposant-li unes servituds damunt d'altres. De fet, la contradicció entre camp i ciutat es va esvaïr fa trenta o quaranta anys. Els límits municipals anaren desbordant-se i les diferències entre dins i fora s'esborraren. Tot és ara urbà o periurbà. Podem dir que avui, al país, el món rural pròpiament dit no existeix o és molt residual. Bo, es conrea el 25% del territori, però l'agricultura es mou sota paràmetres industrials i acata les regles imposades per les multinacionals de l'alimentació. És una agricultura no sobirana, sense vertaders agricultors. Els vells sabers pagesos es perderen irremissiblement igual que llurs costums comunitaris i el dret consuetudinari; de les antigues habituds camperoles com els consells oberts, els repartiments veïnals, l'enfiteusi, els camps oberts i els bens comunals o propis ningú no s'en recorda. En fi, el mode de producció agrari tradicional, i amb ell la societat autènticament pagesa, va desaparèixer quasibé fa un segle. Era precapitalista, doncs incompatible amb el capitalisme i el tipus d'Estat centralitzador i fiscalitzador que li convenia: havia d'ésser suprimit. Així i tot, el procés d'extermini fou lent: en 1890 la producció agrària encara superava l'industrial. Fins aleshores, Catalunya era un país majoritàriament agrícola. Avui, ni tan sols té indústria. Els pagesos perderen el control del lloc on vivien i seguiren per força les directrius del món urbà. Es convertiren en la gent del pati de darrera de la metròpoli, la última en assabentar-se del que li afecta. El camp perdé població a cabassos. Vora la quarta part dels municipis catalans estan ara en perill d'extinció. Tota una civilització es va ensorrar sense remei i ni el museu etnològic és capaç de conservar-ne un cadàver folklòric convincent. Hom recollirà a l'atzar unes quantes antigors per confeccionar una identitat local susceptible d'esdevenir capital simbòlic i atreure visitants. El

territori s'està reinventant per tal d'adquirir el major valor possible en el nous mercats del lleure. Això no té res de nou; la novetat rau en què la reinvençió ja no és pas una conseqüència del capitalisme postmodern: ara n'és una premissa. La terra és més que mai de qui no la treballa; el territori es només per explotar, no per viure. La casa del pagès s'omplí de pixapins. Com hem arribat fins ací? Vejam les etapes d'aquest malaït recorregut.

La "revolució" industrial va ocasionar el retrocés econòmic de la producció agrària, parint un nou tipus d'assentament sense contorns fixos, on es concentraven els bancs, les fàbriques i la mà d'obra, molta provinent del camp: la *ciutat industrial*. Barcelona, que en la Guerra de Successió tenia soles 35.000 habitants, va créixer fins a tenir-ne 184.000 en 1857, en vespres de l'enderroc de les seves muralles, cosa que va originar la seva expansió fabril pel pla circumdant. Primer, el ferrocarril i després, els tramvies, en crearen els suburbis. Si l'any 1900 Barcelona tenia més de mig milió d'habitants, fonamentalment burgesos i proletaris, durant la Guerra Civil en tindrà vora d'un milió, el 37 % de la població de tota Catalunya. Des d'aleshores, el pes de la ciutat, envoltada d'un cinturó industrial, no deixarà d'augmentar, i la lluita de classes, malgrat la desfeta republicana, seguirà caracteritzant la seva història fins l'adveniment de la societat de consum massiu. L'agricultura tradicional, ja descomunaltzada, caurà en picat davant la mecanització, els adobs químics, l'especialització productiva i la ramaderia intensiva. La masia entrà en crisi durant els anys cinquanta del segle XX per mai no remontar. La demanda del mercat espanyol seguirà empentant cap amunt la indústria i, en conseqüència, expandint la conurbació. Les autoritats franquistes en foren ben conscients i seguiren les recomanacions de zonificació fetes pel CIAM, decretant la separació entre fàbriques i habitatges i promovent el trasllat de la indústria barcelonina a l'extrarradi. El Pla d'Ordenació de Barcelona de 1953 fou el primer intent de racionalització instrumental de la Barcelona metropolitana. Al llarg dels anys seixanta i gràcies a l'automòbil és consolidarà una primera corona de 36 municipis, reconeguda legalment com a Corporació Metropolitana en 1974, i després batejada com a Àrea Metropolitana de Barcelona, AMB. La continuïtat del desenvolupisme franquista més enllà de la mort del dictador farà un salt qualitatiu en 1987, quan la Generalitat pujolista dissoldrà l'esmentada Corporació per por de perdre poder a favor d'una institució en mans de competidors polítics.

La quantiosa arribada d'immigrants entre 1965 i 1975 havia propiciat la construcció d'horrorosos blocs oberts de pisos de qualitat ínfima que enriquirien llurs promotors, enlletgiren el paisatge urbà i segregaren els treballadors en barrades obreres cada cop més allunyades d'un centre cada vegada més degradat.

Dels equips municipals nascuts a les primeres eleccions “democràtiques” van sortir reformes tecno-populistes que contaren amb un cert suport empresarial, professional i veïnal. El *model Barcelona*, elaborat per arquitectes “cosidors”, defensors de la institucionalització de les corones, fou el paradigma urbanístic del desenvolupisme postfranquista. Quan l'economia es reactivava i la consciència de classe es desfeia, l'idíl·lic “dret a la ciutat” de l'urbanisme de façana social-tecnocràtic va desembocar en una aposta pel transport privat i una prosaica pujada del preu del metre quadrat, liquidant-se en la pràctica el dret a l'habitatge i obrint-se via ampla a l'especulació, la destrucció del patrimoni i la gentrificació. En 1977, ben avant l'entrada d'Espanya a la Comunitat Europea, l'ocupació en el sector serveis en Catalunya va sobrepassar l'ocupació industrial. La circulació -o els “fluxos”- avantatjava la producció, mentre la indústria defallia. Això significava cada cop més l'ús no industrial dels vells polígons i l'ús no agrícola de l'espai rural. Barcelona va haver de “posar-se guapa”, que és com dir que va haver d'adaptar-se a les condicions de la naixent “cultura del lleure”. De drets del ciutadà, no en quedà ni un bocí. Davant l'embranchida del consum privat -davant la colonització capitalista de la vida quotidiana- l'aliança política entre les classes mitjanes, l'aristocràcia obrera i els empresaris progressistes es feu fum. Tothom es va submergir en la vida privada. Al mig dels anys vuitanta, bastant més de la meitat dels catalans es considerava classe mitjana i somiava en cotxes d'alta gama, adossats i vacances pròximes a la natura. Llavors, igual que havia passat abans amb la costa, la freqüentació sistemàtica i massiva del rerepaís, especialment de la muntanya pirinenca, -i la construcció de segones residències que en derivava- es va revelar com la més potent font d'ingressos i la millor alternativa a la desindustrialització. La comercialització del temps “lliure” ofería sense cap dubte millors expectatives que la producció d'aliments, teixits, electrodomèstics o motocicletes: el desig dels assalariats d'evadir-se del tràfec diari era de bon tros més rendible que la demanda de queviures i bens de consum. Passat un temps, el dret a fugir una estona de la conurbació ofegaria el dret d'habitar un entorn rústic i conrear-lo. Prioritat doncs al ciment, a l'asfalt i a l'esbarjo mercantilitzat. La urbanització és feu difusa, consumidora abusiva de terreny i força agressiva. El territori degué d'incrementar la seva connectivitat, millorar els seus accesos i multiplicar-hi els espais recreatius. Les urbanitzacions, els hotels i els campings, la xarxa viària i finalment internet, ens introduïren en una mena de malson extractivista. Les infraestructures prengueren una importància major que l'espai públic i els hàbits cooperatius arrelats en el passat: els tècnics al servei dels inversors dirien que “vertebraven” el territori molt més que les tradicions o la solidaritat, i nosaltres direm que defineixen la dominació -el Poder- millor que les institucions.

Tot i abans de l'horitzó del 92, s'imposaren els partidaris de la desregulació del mercat del sòl i la supressió d'entrebancs ordenancistes. Un urbanisme pervers - al que li se podria dir olímpic- va rellevar a l'urbanisme tàctic de les places dures i els "esponjaments", escudant-se en una llastimosa arquitectura de "marca" i un gran esdeveniment esportiu. Entràvem en la societat dels edificis espectacle. El sector immobiliari es perfilava com a principal responsable del creixement econòmic. La superfície construïda es va duplicar de seguida, el procés de suburbanització fou més intens que mai i es feu preferència descarada a les autopistes. La corrupció i el deute dels ajuntaments va ajudar d'allò més. Pel compte de les classes mitjanes motoritzades, els conjunts residencials camparen per tot arreu. Sorgiren com a bolets grans superfícies comercials, naus logístiques i llocs d'aparcament. Es projectaren noves "rondes", "potes" i variants. L'expansió de l'àrea metropolitana i l'expulsió de la població pobra de la capital i l'AMB en foren el resultat immediat. A la dècada dels vuitanta ja era qüestió d'una segona corona sense estatus oficial de més de quatre milions d'habitants. Abastava 164 municipis. Als noranta, la primera corona estava plena a vessar i fins i tot perdia veïnat, com abans el camp, mentre que la segona, anomenada Regió Metropolitana de Barcelona, RMB, disposava encara de sòl i s'escampava a discreció. La destrucció del territori estava servida. Cap al 2000, es fonia l'urbà i el periurbà. Estàvem a un pas de la Catalunya-ciutat, o més exactament, estàvem en la Catalunya globalitzada. La "vocació metropolitana" del capitalisme polític català s'havia acomplert, però, de quina manera! El ritme accelerat de vida a la conurbació, els nous hàbits consumistes promoguts per l'endeutament fàcil i una panoràmica de grues, n'eren l'esfereidora plasmació. Barcelona-municipi romania al centre del caos, lluint aparadors, celebrant fires, creant llocs de treball i places hoteleres, i disparant el preu de l'habitatge. Els problemes es traspassaren al territori, objecte dels frenètics caps de setmana de centenars de milers de persones. A més dels danys ambientals, l'alt grau de dispersió edificatòria va elevar desmesuradament els costos dels serveis i de les infraestructures imprescindibles, obligant a una tímida regulació del fet metropolità mitjançant un Pla Territorial que s'aprovà en 1998, però que no s'acabà de concretar fins 2010. L'interès privat es sobreposava clarament al públic (suposadament el de l'administració) o, millor dit, ambdòs es tornaren iguals.

No calia una aposta gratuïta per les finances internacionals i el turisme com fou el desastrós Fòrum de les Cultures maragallia de 2004, ja que la parctematització de Barcelona era un fet afermat i la globalització, quelcom d'inevitable. La posterior crisi immobiliària va convèncer la plutocràcia catalana de la urgència de finalitzar el període d'edificació desordenada i d'abocadors incontrolats. Calia girar -tan sols fos de paraula- cap el verd segons les recomanacions europees.

En 2008 la població concentrada en la RMB s'apropava als cinc milions i l'arribada de turistes batia tots el rècords. Aturada la construcció, aquest turisme esdevenia l'únic motor econòmic de la Catalunya dels "fluxos" apaivagats. L'explotació intensiva del territori en qualsevol direcció i el malbaratament de recursos que comportava -en la parla tecnòcrata, la "diversificació de l'oferta" enfront a la "demanda externa"- demanava un maquillatge complet. El paisatge, brut, maltractat i esmicolat, era ara més que mai un element bàsic del "rellançament econòmic", especialment a les zones entre mar i muntanya, on s'anaven ubicant les vies del tren dels executius (el TGV) i les pistes d'aterratge en companyia dels aerogeneradors, les plaques fotovoltaïques, les incineradores, les línies d'alta tensió i les plantes de reciclatge. L'entrada de Catalunya "en el segle XXI", es a dir, el progrés de la classe dirigent catalana en el panorama mundial, exigia força coses ecològicament incorrectes com ara l'ampliació de l'aeroport de El Prat. Per contra, el soroll entorn l'escalfament global i la energia "neta" obligava a una normativa conservacionista d'improbable aplicació. De qualsevol manera, no es tractava de la conservació del medi o de modificacions significatives del model energètic "fòsil", ni molt menys del sistema alimentari globalitzat o encara de la fi de l'especulació a qualsevol nivell, sinó de l'explotació "sostenible" del territori (sic), o sia, de planificacions "flexibles" i "ajustades a la diversitat" que no minvessin la rendibilitat de les operacions ni la credibilitat de les autoritats. Es tractava doncs de la incorporació suau dels costos de la destrucció del territori al preu del producte turístic-residencial a través una mena de fusió d'ambientalisme, política i negocis. En resum, el desenvolupisme tintat de verd. Una nova llei, encara en avantprojecte, tindrà per tasca l'establiment d'un ús del territori que els experts al servei dels promotors qualifiquen d'"eficient", "competitiu" i a llur manera "sostenible", de forma que les condicions reals que ens han portat fins aquí no s'alterin substancialment, les fonts del benefici privat no s'exhaureixin i la locomotora del progrés continuï la marxa pels rails de l'estatisme fins al precipici sense que cap fre de mà hi intervingui.

Miquel Amorós

*Jornades per l'agitació "[rehabitem les ruralitats](#)"
a Les Llosses (Ripollès) el 18 de setembre de 2021*